

USÛLU'T-TEFSÎR¹

Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî²

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Ey zeki ve hidayet yolunun yolcusu! Allah seni muvaffak kılsın. Bizi ve sizi hidayetine erdirsın.

Şunu bil ki “Kur’ân, tilâveti ile ibâdet olunan tek sûresiyle dahi mu’cize olan ve Efendimiz Muhammed (s.a.s.)’e nâzil olan Kelâm’dır.” Rabbânî hadisler³ Kur’ân’dan sayılmaz. Kur’ân’daki sûreler, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tevkîfî ile belli bir isimle isimlendirilmişlerdir. En az olanı üç âyettir. Âyet ise, son kısmı bir fâsıla ile belli olan Kur’ân kelimelerinden bir kısımdır.

(İmdi) fazileti üstün olan âyet (fâdıl), âyetu’l-kursî gibi içerisinde Allah’ın tanıtıldığı Allah kelâmıdır. Faziletli olanı (mefdûl) ise Tebbet sûresi gibi Allah’ın başkası hakkındaki kelâmıdır. Bu husus, âyet ve sûreler arasındaki üstünlüğün cevazı durumunda geçerlidir. Bu da içerdği naslar sebebiyle⁴ âlimlerin çoğunluğunun üzerinde durduğu isabetli görüştür.

Arapça dışında Kur’ân okumak haramdır. Çünkü kastedilen i’câz, yok olur, ortadan kalkar. Re’y ile yapılan tefsir de haramdır.⁵ Lâkin kaidelere ve ulûmu’l-Kur’ân’a vâkıf olan birisinin te’vîle gitmesinde herhangi bir beis yoktur.⁶

TEFSÎR USÛLÜ MEVZULARI

A. Zaman ve Mekân İle İlgili Mevzular

İster Mekke’de ister Medine’de veya başka yerde nâzil olan âyet ve sûreleri on iki kısımda ele almak mümkündür:

Birinci ve İkinci Kısım, Mekkî ve Medenî sûre ve âyetlerdir:

¹ “Usûlu’t-Tefsîr” risâlesi, “Cem’u’l-cevâmi” adlı eserde yer alan üç usûl (Usûlu’l-Fıkıh, Usûlu’t-Tefsîr ve Usûlu’l-Hadîs) çalışmasından birisidir. Bu eser, *Hulâsatu’t-telhîs* adlı çalışmayla birlikte “*Sahîfetul-irşâdi’s-sâlise fi’l-usûli’s-selâse*” adıyla, 1389/1969’da Kamışlı’da bulunan Râfideyn Matbaasında basılmış ve 78 sahifeden oluşmaktadır. “Usûlu’t-Tefsîr” risâlesi, “*Sahîfetul-irşâdi’s-sâlise fi’l-usûli’s-selâse*” adlı eserin 17-32 arası sayfalarından oluşmaktadır.

² 1949’da Cizre’de dünyaya gelen Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî, “Şeyh Seyda” olarak tanınan Nakşibendî tarikatına mensup Muhammed Said Seyda’nın oğludur. Başta tasavvuf olmak üzere farklı alanlarda 14 eser yazan Seyda, 1985 yılında vefat etmiştir.

³ أنا عند ظن عبدي بي “Ben kulunun zannının yanındayım” hadisi gibi.

⁴ Buharî hadisi gibi: Kur’ân’daki en büyük sûre, Fâtihâ sûresidir. Müslim hadisi ise şöyledir: Kur’ân’daki en büyük âyet, âyetu’l-kursîdir.

⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurur: “Kim Kur’ân hakkında aklı ile görüş beyan ederse ateşten yerini hazırlasın.”

⁶ Allâme el-Kastalânî, Buhârî üzerine yazdığı şerhin birinci cildinde geçen “Kitâbetu’l-ilm” babında İbn Selâm’dan gelen hadisi ele alırken şöyle demektedir: “Bundan usûl’ş-şerîata muvafık olduğu sürece Kur’ân’ı kavrayışı ile bilen birisinin ictihatta bulunmasının caiz olduğu hususu anlaşılmaktadır.” (İrşâdu’s-sârî li şerhi sahîhi’l-Buhârî).

En sağlam görüş (esah), hicretten önce nâzil olanlar Mekki; sonrasında nâzil olanlar Medeni'dir. Bu durum, ister Mekke'de ister Medine'de veya bunların dışındaki seferlerde nâzil olsun aynıdır.

Medeni sûreler şunlardır:

- Bakara'dan Mâide'ye kadar olan sûreler.
- Enfâl, Berâe, Ra'd, Hacc, Nûr, Ahzâb, Muhammed (Kıtâl), Fetih, Hucurât, Hadîd ve Tahrîm dâhil olmak üzere bunların arasındaki sûreler.
- Kıyâme, Kadr, Zelzele, Nasr, Muavvizetân.

Mekki sûreler ise, bunların dışında kalan sûrelerdir.

Üçüncü ve dördüncü Kısım, Haderî ve Seferî nâzil olan âyetlerdir:

Mukim halinde nâzil olan (haderî) âyetler, çok sayıda olduğu için misâl vermeye gerek yoktur.

Yolculuk halinde nâzil olanlar (seferî) ise şunlardır:

- Hudeybiye hakkında nâzil olan Fetih sûresi.⁷
- Mâide sûresindeki teyemmüm âyeti.⁸
- Vedâ haccında Minâ'da nâzil olan *وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ* âyeti.⁹
- Mekke Fethinde nâzil olan ve sûrenin sonuna kadar olan *أَمِنَ الرَّسُولُ* âyeti.¹⁰
- Bedir'de nâzil olan *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ* "11
- Vedâ haccında Arafat'ta nâzil olan *أَلَمْ تَكُنْ لَكُمْ دِينُكُمْ* âyeti.¹²
- Uhud'da nâzil olan *وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ* âyetinden¹⁴ sûrenin sonuna kadarki kısım.

Beş ve altıncı Kısım, Nehârî ve Leyâlî nâzil olan âyetlerdir:

Gündüz vaktinde nâzil olanlar (nehârî) ile ilgili örnekler çoktur.

Gece vaktinde nâzil olanlar (leyâlî) ise şunlardır:

- Fetih sûresi'nin başından *صراطا مستقيما* âyetine kadar olan kısım.
- Kible âyeti,¹⁵
- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ* âyeti,¹⁶

⁷ Buhârî, Ömer'den gelen bir hadisi şöyle rivâyet eder: O, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte yürürken söylediği şu hadisi hatırladı. Hadiste şu da geçiyordu. Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu: Bana bu gece öyle bir sûre nâzil oldu ki bu, güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevimlidir. Ardından şöyle buyurdu: *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا*.

⁸ "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin." (Mâide 5/6).

⁹ "Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının." (Bakara 2/281).

¹⁰ Bakara 2/285-286.

¹¹ "Sana savaş ganimetlerini soruyorlar." (Enfâl 8/1).

¹² "Şu iki grup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir!" (Hacc 22/19).

¹³ "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim." (Mâide 5/3).

¹⁴ "Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır." (Nahl 16/126).

¹⁵ "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir." (Bakara 2/144).

¹⁶ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle." (Ahzâb 33/59).

d. وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلْفُوا¹⁷ âyeti.

Yedinci ve Sekizinci Kısım, Sayfî ve Şitâî nâzil olan âyetlerdir:

Yaz mevsiminde nâzil olan (sayfî) âyete, Kelâle âyeti¹⁸ olarak bilinen يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ âyeti misâl olarak zikredilebilir.

Kış mevsiminde nâzil olan (şitâî) âyetlere de Nûr sûresinde Hz. Âişe vâlidemizin beraatı ile ilgili on âyet¹⁹ örnek verilebilir.

Dokuzuncu Kısım, Firâşî nâzil olan âyetlerdir:

Yatakta iken nâzil olanlara (firâşî), Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme'nin evinde uyurken nâzil olan وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلْفُوا²⁰ âyetini misâl olarak verilebilir.

Onuncu Kısım, Sebeb-i Nüzûldur:

Sebeb-i Nüzûl konusunda sahâbeden rivâyet edilenlerin hükmü mevkuf hadis²⁰ değil, merfû hadisin²¹ hükmü gibidir. Çünkü içtihadı mahal olmayan konularda sahabe kavli, merfû hadis hükmündedir. Buna göre şayet senedi yoksa bu rivâyet, munkatı'²² hükmünde olup dikkate alınmaz.

Tâbiünden rivâyet edilmişse bu rivâyet, mürsel²³ hükmünde olup bunun bir kısmı sahih olabilir. İfk kıssası, sa'y, hicâb âyeti, makam (-ı İbrâhîm) arkasında kılınacak namaz ile ilgili âyet ve وَعَلَى رُبِّهِ أَنْ طَلَّقَكُمْ²⁴ âyeti gibi.

Buhârî'nin Enes'ten rivâyet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Üç konuda Rabbime muvafakat ettim. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! İbrâhîm'in mekâmını namazgâh edinseydik." dedim, "Ey Allah'ın Resûlü! Eşlerinin yanına iyi olanlar da kötü olanlar da girmektedir. Onlara örtünmeyi emretseydin." dedim, hicâb âyeti²⁵ nâzil oldu. Bir gün eşleri Allah Resûlü'nün (s.a.s.) başında toplanmıştı. Ben, onlara, "Eğer o sizi boşarsa Rabbi O'na, sizden daha iyi eşler verir." dedim. وَعَلَى رُبِّهِ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَرْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُمْ²⁶ âyeti nâzil oldu.

Onbirinci ve Onikinci Kısım, ilk ve son nâzil olan âyetlerdir:

Kur'an'dan ilk nâzil olan âyet, اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ²⁷ âyetidir. Sonra en sağlam görüşe (esah) göre nâzil olanı "Muddessir"dir.

¹⁷ "Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıklıkça sıkımsı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbe için çok kabul eden, pek esirgeyendir." (Tevbe 9/118).

¹⁸ "Senden fetva isterler. De ki: «Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir." (Nisâ 4/176).

¹⁹ Nûr 24/11-20.

²⁰ Mevkûf: Sahâbîlerden rivâyet edilen sözler ve fiillerdir. (Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 225).

²¹ Merfû: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilen söz, fiil ve takrirlerle sıfatlara denir. (Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 217).

²² Munkatı': İsnasında ittisal bulunmayan hadislerdir. (Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 270).

²³ Mürsel: Sahâbîden hadîs rivâyet etmiş bulunan tabî'nin isnadında sahâbîyi atlayıp doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet ettiği hadislerdir. (Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 302).

²⁴ "Siz de İbrâhîm'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)." (Bakara 2/125).

²⁵ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle." (Ahzâb 33/59).

²⁶ "Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir." (Tahrîm 66/5).

²⁷ "Seni yaratan Rabbinin adı ile oku" ('Alak 96/1).

Medine’de ilk nâzil olanı Mutaaffifîn, sonra Bakara sûresidir.

En son nâzil olanı ile ilgili olarak değişik görüşler vardır.

B. Sened İle İlgili Mevzular

Senedle ilgili konular, altı başlık altında ele alınacaktır:

Birincisi, mütevâtir:

Mütevâtir: Kendileri gibi yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir cemaatin naklettiğidir. Bu da Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn ‘Âmir, ‘Âsım, Hamza ve Kisâ’ye nispet edilen kıraat-i seb’a dır.

İkincisi, âhâd:

Âhâd: Tevâtür seviyesine ulaşmamış lâkin senedi sahih olanıdır. Ebu Ca’fer, Ya’kûb ve Halef’e ait üç kıraat gibi. Bunlarla birlikte on (kıraat) tamamlandı.

Üçüncüsü, şâzz:

Şâzz: Garip olması veya senedinin zayıf olması sebebiyle tâbiîn kıraatından meşhur olmayanlardır.

Bunlardan sadece birinci ile kıraat vaciptir.

İbn Mes’ûd’un له اخ واخت من ام kıraatinde olduğu gibi ahkâm meselelerinde tefsîr olarak değerlendirilecekse bununla amel edilir. Aksi takdirde iki farklı görüş ortaya çıkar. Şayet merfu’ haber bununla çelişirse, bu durumda merfu’ haber, kuvvetli olduğu için tercih edilir.

Kıraatlerin şartları:

- Muttasıl senedle sahih olmalı.
- Ricâli sıkâ (adalet ve zabt sıfatlarını taşıma), zabt (işittiği hadisleri olduğu gibi başkalarına rivayet edebilme) ve şöhrat sahibi olmalarıdır.
- Bir vecih²⁸ ile de olsa Arapça lafzına muvafık olmasıdır. وارجلکم lafzının cer ile kıraatı gibi.
- İmâm Osmân (Allah ondan da bizden de râzı olsun) Mushafı hattına muvafık olması gerekir.

Dördüncüsü, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kıraatları:

Abdullah el-Hâkim en-Nisâbü’rî, el-Müstedrek’inde bunu zikretmiş ve birkaç kıraat tarıkıyla rivâyet etmiştir.

A’mes, Ebû Hureyre’den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), مَلِكِ النَّاسِ âyetini²⁹ elifsiz olarak okumuştur.

Ebû İshâk es-Seb’î, Sa’îd b. Cubeyr’den o da İbn ‘Abbâs’tan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), كَلَّ سَفِينَةً صَالِحَةً وَكَانَ إِمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا âyetini³⁰ şeklinde okurdu.

Hakem b. Abdumelik, Katâde’den o da Hasan’dan o da İmrân b. Husayn’dan rivâyet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.s.) وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى şeklinde okurdu.³¹

Beşincisi ve Altıncısı, Meşhur Huffâz ve Râviler:

Bunlar, Kur’ân’ı ezberleyen meşhur hâfız ve râvilerdir. Sahabeden Kur’ân’ı en çok okuyanlar: Osmân b. Affân, Alî b. Ebû Tâlib, Ubeyy b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes’ûd, Ebu’d-Derdâ, Mu’âz b. Cebel, Ebû Zeyd el-Ensârî’dir. (Allah Teâlâ onlardan râzı olsun, bizden de.) Sonra bunlardan da Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullah b. Sâib almış, bunlar da Übeyy’den almışlardır. Tâbiûndan meşhur olanları Ebû Ca’fer Yezîd b. Ka’kâ’, Abdurrahmân b. Hurmuz,

²⁸ Vecih: On mütevâtir kıraat imamının her birisinin okuyuşunu ifade eden bir kavramdır. (Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 318).

²⁹ “İnsanların melikine (sığırım.)” (Nâs 114/2).

³⁰ “(Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı.” (Kehf 19/79).

³¹ Ayet, وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى “İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir.” şeklindedir. (Hac 22/2).

Mucâhid b. Cebr, Sa'îd b. Cubeyr, İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, 'Atâ b. Yesâr, İbn Ebî Rebâh, Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî, 'Alkame b. Kays, Esved, Rezîn b. Hubeyş, 'Abîrete –'ayn harfinin fethisiyle- el-Muselmânî ve Mesrûk'tur. Yedi kişi de bunlardan almıştır: Nâfî', Ebû Ca'fer'den; İbn Kesîr, Abdullah b. Sâib'ten; Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer'den; Mucâhid ve İbn 'Âmir, Zîr (b. Hubeyş)'den; Hamza, 'Âsım'dan; Kisâî, Hamza'dan almıştır.

C. Okuma (Edâ) İle İlgili Mevzular

Okuma (Edâ) ile ilgili konular, altı kısımdır:

Birinci ve ikinci Kısım, Vakıf ve İbtidâ:

Harekesi sükûn olan (kelime) üzerinde vakfedilir. Asıl olan da budur. Aslî kesre ve dammede işmâm arttırılır.

İshmâm, ses vermeksizin harekeye işaret etmektir. Yani harekeyi talaffuz ederken her iki dudağını o lafız sûreti üzere tutmaktır.

Benzer şekilde revm de arttırılır. Revm, harekenin bir kısmını söylemektir.

Hâ-i mersûme üzerinde, ة olarak vakfetmede ihtilaf edilmiştir. Kisâî, ed-Devrî'nin rivâyetinde gelen ويكافز üzerinde vakfetmiştir. Ebû Amr, buradaki ك üzerinde vakfetmiştir. Misâlindeki 32 ل üzerinde de resme ittiba babından vakfetmişlerdir. Kisâî'den gelen bir rivâyette ise ما üzerinde vakfedilmiştir.

Üçüncü Kısım, İmâle:

İmâle, "elif"i "ye" harfine, fethayı da kesre harekesine doğru meylettirmektir. Hamza ve Kisâî, موسي ve سعي ve حركتم اني شاتم âyetinde كيف anlamına gelen اني gibi son harfi "yâ" olan isim (yâî) ile son harfi yâ olan (yâî) fiili imâle ile okumuşlardır.

Yine متي ve بلي gibi ister "vâv" olsun ister meçhul fiil olsun "yâ" ile yazılmış olanı imâle ile okumuşlardır. Lâkin علي, لدي, حتي ve احد منكم ما زكي lafızları ise, imâle ile okunmaz.

Dördüncü Kısım, Medd:

Muttasıl: Harf-i medd ile hemze aynı kelimede bulunursa medd-i muttasıl olur.

Munfasıl: Ayrı ayrı kelimelerde bulunursa medd-i munfasıl olur.

Medd-i muttasıl ve munfasıl en çok uzatan kurrâlar, Verş ve Hamza'dır. Her ikisini yaklaşık üç elif uzatırlar. Sonra Âsım bunları, iki buçuk elif uzatır. İbn 'Âmir ve Kisâî iki elif uzatır. Ebû Amr, bir buçuk elif uzatır. Muttasıl olanın medd harfi ile uzatılmasında ihtilaf yoktur. Medd-i munfasıl ise ihtilaf vardır. Şöyle ki, Kâlûn, Bezzî ve İbn Kesîr, medd harfini kasrederler. Onlar âyetin vasıl halinde olmadığı medden fazla uzatmazken diğerleri bunu uzatırlar.

Beşinci Kısım, Hemze'nin Tahfifi:

Hemze'nin tahfifi dört şekilde gerçekleşir:

- Harekeyi daha evvel gelen sâkin harfe naklettikten sonra sâkin kalan harfi sâkit etmektir. قد افلح gibi.
- Bir önceki harfin harekesini, cinsinden gelen med ile tebdil etmektir.
- Hareke ile harekenin harfi arasında teshil etmektir. ايداء lafzında olduğu gibi.
- Harekeleri aynı olup ikisi de ayrı kelimelerde olursa nakletmeksizin sâkit olur. جاء اجلهم gibi.

Altıncı Kısım, İdğâm ve Çeşitleri:

İdğâm, ister tek kelimede ister iki kelimede olsun, bir harfi kendisi ile aynı olan (misleyn) ya da kendisine yakın olan (mutekaribeyn) harfe katmaktır. Ebû 'Amr, ما مناسكم ve سلككم kelimeleri hariç, bir kelimede birbirinin aynı olan iki harfi idğâm etmemiştir.

³² "Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarında dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!" (Furkân 25/7).

Ancak iki ayrı kelimedede gelirlerse, لا يحزنك كفره örneği hariç Kur'ân'ın tümünde idğam yapılmıştır. Benzer şekilde aynı olan harflerden ilki şeddeli, tenvinli veya tâ-i muhataba veya tâ-i mütekellim ise yine idğam gerçekleşmez.

D. Lafızlar İle İlgili Mevzular

Lafızlar ile ilgili mevzuları, yedi başlıkta ele almak mümkündür:

Birinci Kısım, Garîb:

Garîb, lügat açısından araştırmayı gerektiren lafızdır.

İkinci Kısım, Muarreb:

Muarreb (râ'nın şeddesi ile): Habeşçe'de المشكاة lafzının الكوة için kullanılması; Farsça'da العدل lafzının القسطاس Rumcada الطين المشوي lafzının السجل ; الرحيم lafzının الاواه ; الضعف lafzının الكفل için kullanılması gibi. Bunlar yaklaşık altmış lafızdan oluşmaktadır. Cumhûr ise bu görüşü reddetmiş ve bu lafızların Arapça olduğunu, Kur'ân'da Arapça lafzı dışında başka bir lafzın olduğu iddiasından sakındırmak için Arapça'nın, başka dillere muvafak ettiğini söylemişlerdir. Zira Yüce Allah, "Arapça Kur'ân"³³ şeklinde beyan etmiştir.

Üçüncü Kısım, Mecâz ve Kısımları:

Mecâzın kısımları şunlardır:

- Kısaltma (ihtisâr) ve kelimenin cümleden düşmesi (hazif): أَنَا أَنَبْتُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ يُوسُفُ gibi.³⁴ Yani bu âyet, يا يوسف / O'nu gönderdiler. O da (cezaevine) geldi ve "Ey Yûsuf! dedi." Manasına gelir.
- Haberin terk edilmesi: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ gibi.³⁵
- Müfredin tesniye ve cemi; ikisinin de müfredin yerine kullanılması: وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يَرْضُوهُمَا gibi.³⁶ Yani يَرْضُوهُمَا.
- الاناسي gibi.³⁸ Yani إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ.
- الق. Yani الْقَيْمَا فِي جَهَنَّمَ gibi.³⁹
- كرة بعد كرة. Yani ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ gibi.⁴⁰
- ارجعني. Yani رَبِّ ارْجِعْني gibi.⁴¹
- Akıllılar için kullanılan bir lafzın akılsızlar için kullanılması: رَأَيْتُمْ لِي سَاجِدِينَ âyeti gibi.⁴²
- Bunun aksi olan akılsızlar için kullanılan bir lafzın akıllılar için kullanılması: وَلِلَّهِ يَسْجُدُ وَابْتِغَاءَ وَجْهِهِ السَّمَوَاتُ وَمَا فِي الْأَرْضِ âyeti gibi.⁴³
- İltifât sanatının kullanılması: İltifât, mütekellim, muhâtab ve gâib zamirlerinden herhangi birisinden diğerine geçiş yapmak demektir: مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ إِنَّكَ نَعْبُدُكَ âyetleri gibi.⁴⁴

³³ Cevaben şöyle demek mümkündür: Arapçanın mutlak anlamda ifade edilmesi, genelleme babından olduğu içindir. Çünkü Arapça dışındakilerin ondaki varlığı azdır.

³⁴ "(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin. (Yusuf'un yanına gelerek dedi ki: Ey Yusuf!... " (Yûsuf, 12/45-46).

³⁵ "(Babalari) dedi ki: «Hayır, nefisleriniz sizi (böyle) bir işe sürükledi. (Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.» " (Yûsuf, 12/83).

³⁶ "Eğer mümin iseler Allah ve Resûlünü razı etmeleri daha doğrudur." (Tevbe 9/62).

³⁷ Kanaatimizce metindeki يَرْضُوهُمَا ifadesinin يَرْضُوهُمَا şeklinde olması, "tesniye ve cemi yerine müfredin kullanılması" esasına daha uygun düşmektedir. Ayrıntılı bilgi, değerlendirme kısmında verilecektir.

³⁸ "Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır." (Asr 103/2).

³⁹ "Azgım şüpheliyi cehenneme atın!" (Kâf 50/24).

⁴⁰ "Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak." (Mülk 67/4).

⁴¹ "Rabbim! der, beni geri gönder." (Mü'minûn 23/99).

⁴² "Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm." (Yûsuf 12/4).

⁴³ "Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler." (Nahl 16/49).

- k. Ziyâde sanatı: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ âyeti⁴⁵ gibi.⁴⁶
 l. Tekrar sanatı: كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (4) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ âyeti gibi.⁴⁷
 m. Takdîm ve Te'hîr: فَبَشِّرْنَاهَا فَضَجَّتْ 48 Fَبَشِّرْنَاهَا فَضَجَّتْ gibi.⁴⁹ Yani فَبَشِّرْنَاهَا فَضَجَّتْ
 n. Sebep: يَنْبَغُ أَنْتَاءَهُمْ âyeti gibi.⁵⁰ Yani onlara bunu emrederdi. Buna sebebiyet verdiği için "zebh" sıfatı Firavun'a nispet edilmiştir.

Dördüncü Kısım, Müsterek:

Müsterek, İki manası olan lafız demektir. Bu da Kur'ân'da çokça kullanılır. القراء (kur') kelimesi "hayız" manasına geldiği gibi zıddı olan "tuhr" için de kullanılır. "النِّدَّ / nidd" kelimesi "misil" ve "zıt" için kullanılır. "المولى / mevîlâ" kelimesi "efendi" ve "köle" için kullanılır. "وراء" kelimesi "ön" ve "arka" için kullanılır. "المضارع / muzârî", hâl (şimdi) ve istikbâl (gelecek) için kullanılır.

Beşinci Kısım, Müteradif:

Müterâdif, yaklaşık aynı manaya gelen iki lafız demektir. "الضيق - الحرج", "البشر - الانسان", "العذاب - الرجس" ve "البحر - اليم" gibi.

Altıncı Kısım, İsti'âre:

İsti'âre, lafzen ve takdîren teşbih edatı içermeyen benzetmedir. اَوْمَنْ كَانَ مِثْلًا فَآخِيْنَاهُ âyeti gibi.⁵¹ Yani اَوْمَنْ كَانَ مِثْلًا فَآخِيْنَاهُ. Burada "mevt" lafzı, "dalâlet ve küfür; "ihyâ" lafzı ise, "iman ve hidâyet" için kullanılmıştır. Yine اَوَّيَّةٌ لَهُمْ اَلَيْلٌ نَسْلُجُ مِنْهُ النَّهَارُ âyeti,⁵² اَوَّيَّةٌ لَهُمْ اَلَيْلٌ نَسْلُجُ مِنْهُ النَّهَارُ den isti'âredir.

Bütün bunlardan sonra isti'âre, mecâz çeşitlerinden birisidir. Lâkin teşbih yönüyle diğer kısımlardan ayrılır.

Yedinci Kısım, Teşbih:

Teşbih, mana itibariyle bir şeyin başka bir şeyle ortak bir noktaya delalet etmesidir. Burada teşbih edatının lafzen veya takdîren gelmesi şarttır. Ehl-i beyân, şöyle demektedir: Şayet edat yoksa teşbih; varsa isti'âre olur. اَصَمَّ بِكُمْ عَمِي âyeti⁵³ gibi.

Teşbih edatları, "ك / kef", "مِثْل / misl"⁵⁴ ve "كَان / keenne" dir.

E. Ahkâma Mütellik Mana ile İlgili Mevzular

Ahkâma mütellik mana ile ilgili mevzûlar, on dört kısıma ayrılır.

Birinci Kısım, Umum üzere kalan âmm:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَاسْلُكُوا الصِّرَاطَ الَّذِي جَاءَ بِهِمُ الْبُحْرَانُ وَاسْلُكُوا الصِّرَاطَ الَّذِي جَاءَ بِهِمُ الْبُحْرَانُ gibi.⁵⁵ Yani Yüce Allah, sınırlandırma olmaksızın her şeyi bilir.

İkinci ve üçüncü Kısım, Tahsîs edilen Âmm ve Maksadı Husus Olan Âmm:

Tahsîs edilmeyen hiçbir âmm yoktur. حَرَمْتُ عَلَيْكَ الْمَيْتَةَ âyeti gibi.⁵⁶ Bu âyetten zor durumda kalan kişi ile birlikte balık ve çekirge ölüsü de tahsis edilmiştir.

Üçüncüsünün misâli, Yüce Allah'ın اُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْتَبِصُونَ بِمَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ هَلْ يُصِيبُ الْاِحْمَالَ اَجْلُهُمْ اَنْ اُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْتَبِصُونَ بِمَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ هَلْ يُصِيبُ الْاِحْمَالَ اَجْلُهُمْ şeklinde kelâmıdır.⁵⁷ Yani hâmile, âyise (hayızdan kesilmiş) ve küçük yaştaki kız, Yüce Allah'ın اُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْتَبِصُونَ بِمَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ هَلْ يُصِيبُ الْاِحْمَالَ اَجْلُهُمْ اَنْ اُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْتَبِصُونَ بِمَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ هَلْ يُصِيبُ الْاِحْمَالَ اَجْلُهُمْ ve اُولَئِكَ الَّذِينَ يَرْتَبِصُونَ بِمَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ هَلْ يُصِيبُ الْاِحْمَالَ اَجْلُهُمْ ile tahsîs edilmiştir.

⁴⁴ "Ceza gününün mülküdür. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız." (Fâtihâ 1/4-5).

⁴⁵ "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." (Şûrâ 42/11).

⁴⁶ Burada "kef" harfi ziyâde (fazlalık) içindir.

⁴⁷ "Hayır! Anlayacaklar! Yine hayır! Onlar anlayacaklar!" (Nebe' 78/4-5).

⁴⁸ Yani حَاضَتْ .

⁴⁹ "(Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından da Ya'kub'u müjdeledik." (Hûd 11/71).

⁵⁰ "Bunların oğullarını boğazlıyor." (Kasas 28/4).

⁵¹ "Ölü iken dirilttiğimiz." (En'âm 6/122).

⁵² "Gece de onlar için bir ibret âlâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyrıp çıkarız de onlar karanlıklara gömülürler." (Yâsin 36/37).

⁵³ "Onlar sağır, dilsizler ve kölerdir." (Bakara 2/18).

⁵⁴ "se" harfinin sükûnu ve "mîm" in kesresi ile "se" nin fethası ve "mîm" in fethası ile okunabilir.

⁵⁵ "Allah her şeyi bilendir." (Nûr 24/35).

⁵⁶ "Leş, size haram kılındı." (Mâide 5/3).

Yine Yüce Allah'ın "أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ" ⁵⁹ kelâmı da böyledir. Yani insanların sahip olduğu ve olmadığı güzel hasletleri kendisinde toplayan Allah Resûlü'ne (s.a.s.) hased ediyorlardı.

Yukarıda geçen ikinci (وَأُولَئِ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) ve sonrasında gelen (وَالَّذِي يَنْسُنْ) ve (يَحْسُدُونَ النَّاسَ) âyetler için şu söylenebilir:

Birincisi vaz' edildiği yerde kullanılan bir hakikattir. Sonrası ise, bir kısmı tahsis edilenle tahsis edildi. Bu durumda ikincisi, mecazdır. Çünkü vaz' edildiği bir kısım yerlerde ilk bakışta kullanılmıştır. İkincisinin karinesi aklî, birincisinin karinesi ise lafzîdir.

Dördüncü Kısım, Kitab'ın Sünnetle Tahsîsi:

Kitab'ın sünnetle tahsisi caizdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ⁶⁰ Mütevatir olsun âhâd olsun çokça vâki olan bir husustur. âyetinin ⁶¹ sahîhayn hadisinde sabit olan 'arâyâ ⁶² ile tahsisi gibi.

Yine (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ عَالِيَكُمْ مِنَ الْمَبِيتَةِ وَالَّذِينَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْبُيُوتِ) âyetinin, ⁶³

أَحَلَّتْ لَنَا مِيتَتَانِ وَدِمَانٍ، فَأَمَّا الْمِيتَتَانِ فَالْجَرَادُ وَالْحَوْتُ، وَأَمَّا الدِّمَانُ فَالطَّحَالُ وَالْكَبِدُ

hadisi ⁶⁴ ile tahsîsi gibi. Hâkim ve İbn Mâce bu hadisi, rivâyet etmiştir.

Beşinci Kısım, Sünnetin Kitap' la Tahsîsi:

Bu konuda şu âyetler dışında örnek bulunmamaktadır:

- a. حَتَّى يَغْطُوا الْجُرْيَةَ عَنْ يَدٍ ⁶⁵
- b. وَمِنْ أَصْنَافِهَا وَأَوْبَارِهَا ⁶⁶
- c. وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا ⁶⁷
- d. حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ ⁶⁸

Birinci âyet, sahîhaynde gelen (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَاتِلُوا النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) hadisi tahsîs etmiştir. Çünkü bu hadis, cizye verenlere de âmmidir.

İkincisi kan veya ölü olmasına rağmen diri olanı da beyân ederek tahsis etmiştir. Çünkü yün ve benzerleri, hayattayken kesilmek kaydıyla temizdir. Üçüncüsü, لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لَغْنِي (hadisini) ⁷⁰ tahsîs etmiştir. Çünkü işçi, zengin olanla birlikte almaktadır. Zira bu, onun için bir ücrettir. Dördüncüsü, "النَّهْيُ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الْأَوْقَاتِ الْمَكْرُوهَةِ" ⁷¹ (hadisini) tahsis etmiştir. Bu, sahîhaynde rivâyet edilmiş olup namaz vakitlerine de âmmidir.

Altıncı Kısım, Mücmel:

Mücmel, delâleti açık olmayan demektir. Üç kurû' gibi. Zira bu, "hayız" ile "tuhr" için kullanılan müşterek lafızdır.

Yedinci Kısım, Müevvel:

⁵⁷ "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler." (Bakara 2/228).

⁵⁸ "Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır." (Talâk 65/4).

⁵⁹ "Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar?" (Nisâ 4/54).

⁶⁰ "Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik." (Nahl 16/44).

⁶¹ "Allah, faizi haram kılmıştır." (Bakara 2/275).

⁶² İslâm hukukunda, belli bir miktar kuru hurmanın tahminen aynı miktardaki taze hurmayla değiştirilmesini ifade eden terim. (Ünal, Halit, "Arâyâ" md. DÎA, 3 (1991), s.337).

⁶³ "Leş ve kan size haram kılındı." (Mâide 5/3).

⁶⁴ "Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da karaciğer ve dalaktır."

⁶⁵ "Küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşım." (Tevbe 9/29).

⁶⁶ "Allah, yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar (faydalanacağımız) bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi." (Nahl 16/80).

⁶⁷ "Sadakalar (zekât,) (zekât toplayan) memurlara mahsustur." (Tevbe 9/60).

⁶⁸ "Namazlara devam edin." (Bakara 2/238).

⁶⁹ "Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirinceye kadar insanlarla savaşmam emredildi."

⁷⁰ "Zengine sadaka vermek helâl değildir."

⁷¹ "Kerâhet vaktinde namaz nehyedilmiştir."

Müevvel, bir delil sebebiyle zâhir olanı terketmektir. ⁷² Bu âyet, Yüce Allah'ı tenzih etmek ve kelâmın zâhiri olan “أيد / el” uzvundan takdis etmek için “kuvvet” ile te'vil edilmiştir.

Sekizinci Kısım, Mefhum:

Mefhûm, iki kısma ayrılır:

Birincisi, muvafık yani söylenenin hikmetine uygun olandır. ⁷³ Bu âyeti gibi. Çünkü bu lafızla, dövmenin haram olduğu öncelikle anlaşılır.

İkincisi ise muhalif olandır. Bunun da birkaç çeşidi bulunur:

- a. Sıfatta muhâlefet: ⁷⁴ Bu âyeti gibi. Burada sadece fık konusunda araştırma yapmak vaciptir.
- b. Şartta muhâlefet: ⁷⁵ Bu âyeti gibi. Yani ⁷⁶ başkasına değil sadece ona infakta bulunun.
- c. Gâyede muhâlefet: ⁷⁶ Bu âyeti gibi. Yani ikincisi ile evlenirse o zaman birinci kocaya helal olur.
- d. Sayıda muhâlefet: ⁷⁷ Bu âyeti gibi. Yani ⁷⁸ bundan ne az ne de çok demektir.

Dokuzuncu ve Onuncu Kısım, Mutlak ve Mukayyed:

“Katl” ve “zihâr” kefâreti gibi. “Katl”de köle, imân ile mukayyed iken ⁷⁸ “zihâr”da mutlak manada ⁷⁹ gelmiştir. Bundan dolayı ikincisi (zihâr) birinciye (katl) hamledilmiştir. Böylece ancak mü'min köle câiz görülmüştür. Aksi takdirde Ramazan orucu kazası gibi meselelerde mutlak olan esas alınır.

Onbirinci ve Onikinci Kısım, Nâsih ve Mensûh:

Kur'ân'da gelen her “mensûh”tan sonra “nâsih”, sırayla gelir. Lâkin ⁸⁰ âyeti tertip açısından daha önce gelmiş olmasına rağmen nüzul açısından sonra gelmiş olan ⁸¹ âyetini neshetmiştir.

Nesih hüküm ve tilâvette birlikte gerçekleşebilir. Nitekim Buharî ve Müslim, 'Âişe (r.a.)dan rivâyet ettiğine göre “belirli on emzirme” ile ilgili Allah'ın nâzil ettiği hüküm, “belirli beş emzirme” ile neshedilmiştir. Nesih, iddet ve recim âyetleri gibi ikisinden birisi için de olabilir. Buna, Hâkim ve başkasının rivâyet ettiğine göre (daha sonra neshedilen) Ahzâb sûresindeki ⁸² âyet misâl olarak verilebilir.

Onüçüncü ve Ondördüncü Kısım, Belli Bir Müddetle Amel Edilen ve Sadece Bir Kişinin Amel Ettiği Âyet:

⁷² Zâriyât, 51/47.

⁷³ “Onlara “öf” bile demeyin.” (İsrâ 17/23).

⁷⁴ “Fâsik birisi size haber getirirse onu araştırın.” (Hucurât, 49/6).

⁷⁵ “Eğer hâmile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.” (Talâk 66/6).

⁷⁶ “Eğer bu kişi de onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur.” (Bakara 2/230).

⁷⁷ “Onlar seksen değnek vurun.” (Nûr 24/4).

⁷⁸ “Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir.” (Nisâ 4/92).

⁷⁹ “Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.” (Mucâdele 58/3).

⁸⁰ “Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler.” (Bakara 2/240).

⁸¹ “Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler.” (Bakara 2/234).

⁸² “İhtiyar erkekle ihtiyar kadın, zina ederlerse kesinlikle onları recmedin. Allah'tan bir ceza olarak bunu yerine getirin. Allah, Aziz ve Hikmet sahibidir.”

Belli bir müddetle amel edilen ve necvâ âyeti gibi sadece bir kişinin amel ettiği (âyetir.) ⁸³ âyeti ile ilgili olarak Hz. Ali (kerremellahu vecheh) dışında hiç kimse amel etmemiştir. Daha sonra bu âyet, neshedilmiştir.

F. Lafızlara Müteallik Mana ile İlgili Mevzular

Lafızlara müteallik mana ile ilgili mevzular, altı kısımdır:

Birinci ve İkinci Kısım, Fasl ve Vasl:

Fasl ve vasl yani atıfta bulunmak ve atfı terketmektir.

Faslın misâli, ⁸⁴ âyeti ile ⁸⁵ Son âyetin atıf halinde gelmemesi, onlara ait bir söz olmaması sebebeyledir. İkincisinin misâli, ⁸⁶ Burada münasebet sebebiyle atıf, vasıl halinde gelmiştir.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Kısım, Îcâz, Itnâb Ve Musâvât:

Îcâz için misâl, ⁸⁷ âyeti dir.⁸⁸ Bunun lafzı her ne kadar veciz de olsa birçok manaya delâlet eder. Bu âyet, Kur'an'ın beşer sözü olmayan vahy-i ilâhî olduğuna delâlet eden âyetlerden birisidir. Bu veciz âyetteki garâbet,⁸⁹ vicâzet,⁹⁰ fesâhat ve belâğat, insaf sahibi ve fetanet ehli insanlara kapalı değildir.

İtnâb için ⁹¹ âyeti örnek olarak zikredilebilir. Yüce Allah burada “لك” lafzını ekleyerek tekrarını vurgulamak için itnâb sanatı kullanmıştır.

Vecâzet için misâl, ⁹² âyetidir. Bu âyetin manası, lafzına mutabıktır.

Altıncı Kısım, Kasr:

⁹³ âyeti gibi. Yani Hz. Peygamber (s.a.s.) de, ölümden kurtulamaz. Çünkü ölüm, Yüce olan ve bütün eksikliklerden münezze olan Allah'ın şanındandır.

G. İstidrâd (Ek Bilgi): Kur'an'da Zikredilen İsimler

1. Peygamber İsimleri

Kur'an'da zikredilen peygamber isimleri yirmi beştir: Âdem, Nûh, İdrîs, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Yakûb, Yûsuf, Lût, Hûd, Sâlih, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Suleymân, Eyyûb, Zulkifl, Yûnus, İlyâs, Elyesa', Zekeriyâ, Îsâ ve Efendimiz Hz. Muhammed'dir. (Allah'ın salât ve selâmı tümünün üzerine olsun).

2. Melek İsimleri

Kur'an'da isimi geçen melekler dörttür: Cibrîl, Mîkâîl, Hârût ve Mârût'tur.

⁸³ “Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağımız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.” (Mucâdele 58/12).

⁸⁴ “(Bu münaflıklar) müminlerle karşılaştıkları vakit «(Biz de) iman ettik» derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler.” (Bakara 2/14).

⁸⁵ “Gerçekten, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.” (Bakara 2/15).

⁸⁶ “İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemdedirler.” (İnfîtâr 82/13-14).

⁸⁷ Bu, şu sözümüzün karşılığıdır: Bir insan, öldürdüğünde, kendisinden kısas alınacağını bilirse, öldürmekten men eden güçlü, tam ve caydırıcı bir çağrı halini almış olur. Buna göre kısas olan öldürme ile birbirini öldürmek isteyen, birçok insanı öldürmekten kurtaracaktır. Öldürmenin kaldırılması, onlar için bir hayattır.

⁸⁸ “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.” (Bakara 2/179).

⁸⁹ Garâbet: başlangıçta manası herkes tarafından anlaşılmayan demektir.

⁹⁰ Vicâzet: veciz söz demektir.

⁹¹ “Dedi ki: Ben sana demedim mi?” (Kehf 18/75).

⁹² “Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer.” (Fâtır 35/43).

⁹³ “Muhammed, ancak bir peygamberdir.” (Âl- i İmrân 3/144).

3. Diğer İsimler

Kur'ân'da zikredilen diğer isimler ise şunlardır: İblîs, Kârûn, Tâlût, Câlût, Lokmân, Meryem, babası İmrân, kardeşi Hârûn ve Uzeyr'dir.

Sahabeden Zeyd b. Hâris, Ahzâb Sûresinde zikredilir.

Künyesi ile zikredilen tek kişi Ebû Leheb olup ismi Abduluzzâ'dır.

Lakab olarak Zulkarneyn, İskender için; Mesîh, İsâ için; Velîd b. Mas'ab, Firavun için kullanılmıştır.

4. Mübhem İsimler

Mübhem isimler ise şunlardır:

- Firavun âilesinden olan mü'min kişi,⁹⁴ Huzz'dur.
- Şehrin en ücra köşesinden gelen ve Yâsîn sûresinde kendisinden bahsedilen kişinin adı,⁹⁵ Habib-i Neccâr'dır.
- Kehf Sûresinde geçen Mûsâ'nın genç arkadaşı,⁹⁶ Yuşa' b. Nûn'dur.
- Mâide sûresinde geçen, " قال رجلان من الذين يخافون " âyetindeki⁹⁷ "iki kişi"den maksat, Yuşa' ve Tâlib'tir.
- Yuhâniz, Mûsâ'nın annesidir.⁹⁸
- Firavun'un eşi,⁹⁹ Âsiye binti Muzâhim'dir.
- Kehf sûresindeki kıssada adı geçen kul,¹⁰⁰ Hızır'dır.
- Hızır'ın öldürdüğü köle,¹⁰¹ Heysûr'dur.
- Hızır kıssada geçen kral,¹⁰² Hedud b. Yedud'dur.
- Mısır Azizi'nin ismi,¹⁰³ İtfîr'dir.
- Mısır Azizi'nin eşi,¹⁰⁴ Râ'îl'dir.

⁹⁴ "Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı «Rabbim Allah'tır» diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez." (Mü'min 40/28).

⁹⁵ "Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. «Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz!" (Yâsîn 36/20).

⁹⁶ "Bir vakit Musa genç adamına demişti ki: «Durup dinlenmeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım. yahut senelerce yürüyeceğim.»" (Kehf 18/60).

⁹⁷ "Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütufda bulunduğu iki kişi şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin." (Mâide 5/23).

⁹⁸ "Musa'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik." (Kasas 28/7); Ayrıca bkz. Kasas 28/10.

⁹⁹ "Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti." (Tahrîm 66/11). Ayrıca bkz. Kasas 28/9.

¹⁰⁰ "Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf 18/65).

¹⁰¹ "Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!" (Kehf 18/74).

¹⁰² "Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı." (Kehf (18/79)).

¹⁰³ "Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniriz." (Yûsuf 12/21). Ayrıca bkz. Yûsuf 12/43, 50, 54.

¹⁰⁴ "Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizin karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz." (Yûsuf 12/30). Ayrıca bkz. Yûsuf 12/51.